

SZELESTEI N. LÁSZLÓ*

A győri Magyarok Nagyasszonya Társulat a 17. században

A 17–18. századi győri laikus vallási közösségekről kézíratos és nyomtatott források is maradtak ránk. A jezsuiták 1627-ben telepedtek le a városban, iskolát indítottak, 1634–1641 között megépítették templomukat. 1631-ben már 400 fölött volt a gimnáziumuk tanulójának létszáma, 1676-ban pedig 798 diákot oktattak. Az ifjúság nevelésével párhuzamosan nagy gondot fordítottak a térítésre, a laikusok megnyerésére. Mária-társulatokat szerveztek a tanulóifjúság, a német és magyar ajkú végvári katonák, városi polgárság és környékbeli nemesség számára, akik részt vettek a gyakran emlegetett látványos programokban. E látványosságokról nem ritkák a feljegyzések, azok költségeit külön vagyon, kelléktár, saját pénztár, pénztárnok biztosította. Az egyéni áhítatról ritkábban emlékeznek meg forrásaink, arra inkább a társulat reguláiból és kiadványaiból következtethetünk. Ezekben a keresztény élet gyakorlati megvalósításának/megvalósulásának módjaival találkozunk. A társulatok a keresztény tanítás és a hívek egyházi tudatának összehangolási helyei voltak.

Nem ismeretlen a szakemberek előtt, hogy Győrött a barokk korban sok vallásos társulat működött. Ismerünk 16. századi társulatot is,¹ a barokk koriakkal (bár néha egymásnak ellentmondva) foglalkozott Mohl Antal,² Acsay Ferenc,³ Priszker Olivér.⁴ A legmegbízhatóbb (mindig forrásokon nyugvó)

* A szerző az MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport vezetője.

¹ 1523-ban alapítottak a céhekhez hasonló, kifejezetten laikusok, a szabó-, posztónyíró- és szűcslegények számára vallásos társulatot. A collegium calendinumnak, más néven Fraternitas Beatae Mariae Virginisnek nevezett intézménynek ismerjük latin nyelvű alapszabályát. BEDY Vince, *A 16. és 17. századbeli győri kalendás egyesületek*, Győri Szemle, 1930, 162–173.

² MOHL Antal, *A Mária-kongregációk története, különös tekintettel hazánkra*, Győr, 1898.

³ ACSAY Ferenc, *A győri kath. Főgimnázium története*, Győr, 1901. A Mária-kongregációról: 151–166. – A Pannonhalmán őrzött források közt: *Acta Sodalitatis B. M. V. ab anno 1631; Liber congregationis B. M. V. ab anno 1687; Acta Sodalium et series officiorum congreg. B. M. V.; Catalogus discipulorum Jaurin. Gymn. SJ.*, I, II, III; *Annuae litterae Provinciae Austriae SJ ad a. 1739, 1740, 1741, 1743, 1745, 1749, 1751.*

⁴ PRISZKER Olivér, *Barokk világ Győregyházmegyében Zichy Ferenc gróf püspöksége idején (1743–83)*, Pannonhalmi, 1933 (Pannonhalmi füzetek, 13). A Püspöki Levéltár Miscellanea anyagát használta.

adatokat Bárdos Kornél 1980-ban megjelent, Győr 17–18. század zenei életét feldolgozó monográfiájában olvashatjuk.¹ Horváth József hagyatékok elemző tanulmányozásából következtetett élénk 17–18. századi társulati életre.²

Az alábbiakban a magyar ajkúak számára létrehozott Magyarok Nagyszszonya Társulatról lesz szó az eseményeket egykorúan megörökítő *Historia et acta* című kézirat,³ továbbá Sajghó Benedek pannonhalmi főapátnak, a társulat világi elnökének 1735-ben közzétett kiadványa alapján, amely a társulat 100 éves történetét is összefoglalta.⁴ A jezsuita vezetésre vonatkozó adatokat Lukács László jezsuita rendházak szerzeteseit felsoroló katalógusából⁵ ellenőriztük.

Győrött a tanulóifjúság társulata már 1631-ben létrejött, amelyet főünnepéről hivatalosan Gyümölcsoltó Boldogasszony Kongregációnak neveztek. Természetesen a római anyatársulat megalakulásuk után befogadta, vagyis saját kiváltságainak részeseivé tette a győri kongregációt is. 1746-tól az akadémiai tagozat különvált, ennek főünnepe a fájdalmas péntek (fekete vasárnap utáni péntek) lett.

A felnőtt férfiak anyanyelvük szerint két társulatot alapítottak. 1634-ben hívták életre a magyar ajkúak a Patrona Hungariae Kongregációt, Nagyboldogasszony főünneppel, Gyertyaszentelő Boldogasszony másodünneppel.

¹ BÁRDOS Kornél, *Győr zenéje a 17–18. században*, Bp., Akadémiai, 1980. A jezsuitáknál működő társulatokról: 143–209.

² HORVÁTH József, *Vallásos egyesületek a XVII–XVIII. századi Győrben*, Győri Tanulmányok: Tudományos Szemle, 14–15, 1994, 159–163; UÓ., *Győri kongregációk a XVIII. század közepén = Népi vallásosság a Kárpát-medencében*, III, szerk. L. IMRE Mária, Pécs, 2000 (Dunántúli dolgozatok, (D) Néprajzi sorozat, 3), 160–170; UÓ., *Végrendeleti adalékok a 17. századi győri vallásos társulatok (kongregációk) történetéhez*, Alba Regia, 2011, 145–154.

³ *Historia et acta Sodalitatis Dominorum Ungarorum sub titulo B. V. Mariae Patronae Hungariae erectae in Collegio Patrum Societatis Jesu Jaurini Anno 1634*. Kézirat az MTA Könyvtárának Kézirattárában, Egyh. és Bölcs. 2r, 17. A kéziratot Bárdos Kornél is használta imént idézett művében.

⁴ *A' Jesus Tarsasagnak győri templomában 1634-dik esztendőben [...] fel-alíttatott Boldogságos Szűz Mária Congregatziójának eredeti, regulái, bucsui és némely istenes gyakorlatossági*, melyek most elsöben [...] SAIGO Benedeknek [...] e' Congregatzióának fő-rectorságában nyomtatásban ki bocsáttattak, Nagy-Szombatban 1735, az Academiai bötükkal. 96. l. – 12°. (Példány: Budapest, Egyetemi Könyvtár, Ac 1039.) Vö. KNAPP Éva, *Pietás és literatúra: Irodalomkínálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban*, Bp., Universitas, 2001 (*Historia Litteraria*, 9), 199.

⁵ Ladislaus LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I.*, I–XI, Romae, Institutum Historicum S. I., 1978–1995.

Egyidejűleg alakult németajkúak számára a Győzelemről Elnevezett Mária Kongregáció, Szeplőtelen Fogantatás főünneppel, Sárlos Boldogasszony másodünneppel.⁶ A század közepe után a Halálra Vált Krisztus Társulatok is elkezdték működésüket. Egy ideig közös főünnepük fekete vasárnap (nagybőjt 5. vasárnapja) volt, 1676-tól a német kongregáció főünnepé a Szent Kereszt feltalálásának napja (május 3.) lett.

(Győrött a 17. században főleg a ferenceseknél volt még élénk társasági élet (harmadrend, kordás társulat, rózsafüzér társulat), a 17–18. század fordulójától a karmelitáknál működött skapuláré társulat, a 18. században az orsolyitáknál, a székesegyházban és a győrszigeti plébánián is alakultak társulatok. Tanulmány eddig egyikről sem készült.)

A Mária-társulatokat mindenütt felszentelt pap (prézes, elnök) vezette. A tagság az ügyek intézésére világi vezetőt (rektor) választott. Létszámtól függően különféle tisztségviselők segítettek őket.

Lukács László jezsuita névtára szerint 1636-ban már külön-külön szerzetesi munkakört jelentett a magyarok és a németek Mária-társulatával való foglalkozás. Az elnevezések csak annyit mondanak, hogy a magyarok társulata, a németek (német katonák) társulata, a tanulók társulata (vagy ehelyett: latin társulat).

A névsorban 1654-ben tűnik fel először a haldoklók társulatának⁷ prézese, aki a következő években (1655–1657) a németek Győzelmes Mária Társulatát is gondozta. 1659–1661-ben árulkodó a mindkét német társulat elnevezés („*praeses utriusque congregationis germanicae*”). 1662-ben a jezsuita évkönyv a német katonák Maria de Victoria társulatát már „*praeses congregationis civicae*”-nek nevezi. A *Historia et acta* című kézirat a magyarok Krisztus Halála Társulatára 1662-ben úgy hivatkozik, hogy a nagyheti

⁶ Az alapítás centenáriumának ünnepi szónoka Groll Adolf püspök volt. GROLL Adolf [Ignatius a Matre Dei], *Der Sieg über den Todt, welchen Maria, die unbefleckte Mutter Gottes durch Jesum ihren Sohn erhalten, in einer Kirchen-Rede als eine Hoch-Löbliche Deutsche Bruderschaft unter den glorreichen Titul Mariae de Victoria ihr erstes Saeculum den 5ten September 1734. in der Kirche deren Wohl-Ehrwürdigen PP. Societatis Jesu zu Raab auff das feyerlichste begienge*, Raab, Joseph Anton Streibig, [1734].

⁷ Az első Agonia Christi Társulatot Vincenzio Caraffa jezsuita generális 1638-ban alapította. A *Litterae annuae* szerint is 1654-től működött Győrött, s már ekkor 70 taggal: „Jaurini, Dominica prima verni jejunii nova Agoniae Christi Congregatio initium sumpsit [...]”. Wien, ÖNB, Cod. 12051, 30.

eseményekről bővebben annak a [jegyző]könyvében lehet olvasni.⁸ 1663-ban közös vezetés alá helyezték a két magyar társulatot, a következő években mégis gyakran külön jezsuita azok prézese, 1682-től azonban mindig azonos személy. Jellemző, hogy az általunk tanulmányozott *Historia et acta* kéziratot 1680-ban arra hivatkozva fejezték be, hogy egy fólió alakú vörös könyvben folytatják a leírásokat.⁹

1686-tól egyre gyakrabban tükrözte az elnevezés, hogy immár nem katonák és nemesek társulatáról van szó. A „praeses congregationis Agoniae et civicae hungaricae” forma a leggyakoribb, de megjelentek a „pro natione hungarica”, „praeses hungaricus”, „praeses congregationis hungaricorum” változatok is.¹⁰ A 18. században a németek Győzelmes Mária és Krisztus Halála Társulatainak külön vezetője volt, utóbbi gondozta általában a Kálváriát is, amely 1722-ben lett kész.¹¹

A Magyarok Nagyasszonya Kongregáció regulái rögzítették az ünneplés módját. Például Nagyboldogasszony napján fél nyolckor gyertyás menetben vonultak a jezsuiták templomából a székesegyházba prédikációt hallgatni, majd visszatérve részt vettek a jezsuitáknál a nagymisén. 1637-ben a monitor a székesegyházban prédikáció közben közölte a tagokkal, hogy még nagymise előtt összejövetelük lesz, ennek eredményeként majdnem kiürült a templom. Ezért megtiltották, hogy ünnepnap délelőtt gyűlést vagy buzdító beszédet (exhortatio) tartson a társulat. Draskovics püspök ezután gyakrabban osztott könyvet. Nem tudjuk, milyen könyvek osztásáról van szó. 1645-ben Pozsonyban Nádasi János *Maria, aeternitatis beatae porta sacra* című, a hónap 31 napjára elmélkedést és imádságot tartalmazó művét Kerti Fábián veszprémi kanonok, aki a könyv nyomtatása közben elhunyt, a nagyszombati és győri Mária-társulat számára nyomtatta ki.¹² A magyar nyelvű kiadvány kétségtelenül a győri magyarok társulata számára is készült, hogy

⁸ In Resurrectione, itum est ordine prius solito, prout notatum abunde in Libro Agoniae, etiam de Parasceve.

⁹ Anno 1680 Praeside patre Stephano Landovics quae acta sunt, fusius in libro Rubro, in folio descriptae sunt, siquidem in illo ceperunt priores historiam continuare.

¹⁰ Az elnevezések jól tükrözik azt, hogy csak a magyarok vagy magyarul jól beszélők (Hungarici), és nem általában a Szent Korona alattvalói (Hungari) kongregációjáról van szó.

¹¹ A jezsuiták feloszlásáig a Kálváriáról: BEDY Vince, *Győr katolikus vallásos életének múltja*, Győr, 1939 (Győregyházmegye múltjából, 5), 101–115.

¹² RMNy 2112. A kötetről: TUSKÉS Gábor, *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai* (Nádasi János), Bp., Universitas, 1997 (Historia Litteraria, 3), 130.

hogyan jutott el a címzetekhez, nem tudjuk. 1646-ban a püspök engedélyezte, hogy a társulat tagjai gyűlésüket a prédikáció után havonta egyszer megtartsák a katedrálisban.

(Kopcsányi Márton *A boldog Szűz Mária élete* című műve 1631-ben jelent meg Bécsben Nyáry Krisztinának ajánlva. A szerző művét a ferences harmadrendbe tartozó világi asszonyok számára állította össze. Kopcsányi 1617–1630 között a visszatelepedett győri ferenceseknél tevékenykedett, aztán költözött az Esterházyak székhelyére, Kismartonba. Kötetét 1630-ban a Győrött keltezett ferences rendi jóváhagyás után Sennyei István győri püspök engedélyezte. Úgy tűnik, hogy a 17. század első felében a jezsuiták a tanuló ifjúság mellett elsősorban a férfiakat szervezték magyar és német társaságba, a nőkkel csak a férfiakon keresztül foglalkoztak.)

Sajghó Benedek szóhasználatát is idézve: a magyar társulatot 1634-ben 12 nemes alapította, „többire kik ebben az híres győri erősségben és akkori időben, a török hatalma ellen” tisztelték voltak. Látván, hogy más városokban az iskolából már kikerültek is kongregációt hoztak létre, Bellecius Pétert, a jezsuita kollégium rektorát megkérték, „hogy istenes igyekezeteket előmozdítani, és ez eránt bullát, avagy pecsétes levelet Rómából megszerezni ne terheltelessék.” Szent Istvánra emlékezve a Patrona Hungariae titulust választották. Sajghó megfogalmazása szerint Szent István testamentoma, hogy „minden Magyar, aki igaz Haza fia akar lenni, a Boldogságos Szűzet kiváltképpen való Patronájának magának válassza”. Az ünnepélyes megalakuláskor a szokásos önmaguk Máriának ajánlása és a társulat törvényeinek kihirdetése megtörtént. A 15 pontban rögzített regula szerint taggá lehetnek a katolikus „magyarok, vagy akik a magyar nyelvet értik”. (A társaság törvényeit lásd a függelékben.) Rektorrá Zichy Pált, a győri és környékbeli helyőrségek helyettes parancsnokát választották,¹³ segítségül pedig két asszisztentst. 1636-ban a társasági létszám gyors növekedése miatt már titkárt, monitort, kincstárnokot és hat tanácsost választottak; 1640-ben a jó és hatékony működést segítő 11 határozatot hoztak. Ősszel gondnokkal, két békéltetővel és titkárhelyetessel növekedett a „tishti kar”, a monitorok feladata lett a betegek látogatása is.

¹³ További alapító tagok: Sárkány Miklós keszthelyi főkapitány, Jagasics Péter győri lovas-hadnagy, Bonczhiday Márton győri harmincados, Kláris Péter és Horváth Ferenc győri gyalogparancsnokok, Káldi Miklós, Győr város írnoka, Angránó Márton Győr vármegyei esküdt, Opoka György, Somodi János, Szabó Mihály, Hollósi György.

1654-ben az asszisztensek száma négy volt, a tanácsosoké tizenhárom, a két monitor mellé két helyettest, sőt kincstárnok-helyettest is választottak. A békéltető és monitorok egyre gyakrabban városrészek szerintiek (Óváros, Újváros, Győrsziget, Révfalu). A taglétszám folyamatosan emelkedett, 1660-ban például 22 új tagot vettek fel. Rendszeresen megtartották a közeli Szent Vidhez és Szent Jakab ünnepén Lébénybe a körmenetet. Sajghó felsorolja a rektorokat,¹⁴ rövid jellemzéssel, majd a jótévedőket, adományozókat. A névsorból és a közölt összegek nagyságából kitűnik, hogy jó anyagi háttérrel működhetett a társulat, 78 főt név szerint is megnevez Sajghó Benedek.¹⁵ Már az alapítók bőkezűek voltak, összeadták a pénzt, „abból azonnal oltárt emelének, misemondó ruhákat szerzének, szövétnekeket, gyertyákat és gyertyatartókat vévének, zászlókat, képeket, koporsókra való bársonyt és egyéb szükséges eszközöket csináltatának.”

A lakossági helyzetnek megfelelően a magyar és német társulat is kivette részét a templom építéséből, díszítéséből. 1641-ben Sibrik Pál alkapitány volt a megrendelője a Szent Pál-oltárnak. A képen Damaszkusz helyett Győr látképét helyezték el. 1641-ben egy gazdag kereskedő, az olasz származású Beccaria Virgil állíttatta fel a Szent Rozália-oltárt. Egyik fia egy évtized múlva a Magyarok Nagyasszonya társulat prézese lett. 1642-ben a német Mária-társulat készítette el a Katonák patrónusa-oltárt, amely a le-

¹⁴ Rektorok voltak: Zichy Pál helyőrségi parancsnokhelyettes, 1634–1638; Radics Miklós, 1638–1643; Zobri Márton őrkanonok, 1643–1644; Káldi Márton, 1644–1647; Peresztegi János, 1647–1653; Jagasics Péter főhadnagy, 1653–1655; Tar Márton, 1655–1666; Tarczy János alispán, 1666–1670; Esterházy János helyőrségi parancsnokhelyettes, 1670–1691; nincs betöltve: 1691–1699; Esterházy Ferenc (az előbbi fia, Fejér vármegyei főispán), 1699–1715; Zichy Péter szabolcsi főispán, 1715–1726; nincs betöltve: 1716–1731 (Bíró István vicerektor irányított); 1731–Sajghó Benedek pannonthalmi főapát.

¹⁵ 78 megemlített jelentősebb adományozásból 11 a férj-feleség (egynek számítottak) együttes adományozása a vizsgált időszak végén. 21 nő önállóan adományozott, 10 fő egyházi személy volt, köztük Széchényi Pál kalocsai érsek. A másutt is bőkezű Lacza János őrkanonok 363 forinttal szerepel. Zichy Péter adta értékben a legtöbbet, 1000 forintot érő arany és ezüst mívet. A tárgyi adományok közt leggyakoribbak az ékszerek, arany és ezüst tárgyak, de előfordulnak textiliák (egyházi öltözetek, pl. casulák és oltárterítők, koporsótakaró), kép és könyv is. Néha magyarázatot kapunk a ruházat felhasználására: a Varjasi András kanonok által adományozott palástból koporsótakaró lett, a Babocsainé Márfi Krisztina által adott három standárból „egy kétszáz forint értékű casula”, bizonyára a veres és violaszín bársony szoknyák is hasonló sorsra jutottak. Az adományozók döntő többsége nemes, a 10 egyházi személyen kívül mindössze 12 esetben maradnak el a nemességre utaló szavak, többségében korszakunk végén.

pantói győzelem emlékére a „Győztes Immaculata” első ábrázolása. Ugyan-
ebben az évben a vármegyei nemesség megrendelésére készült a magyar
szentek oltára, a Patrona Hungariae képével. Az oltárkép a magyar barokk
művészetben később gyakori országfelajánlás-jelenet „első cselekményes
ábrázolása”.¹⁶

A tagok vallástétel után önmagukat felajánlották Máriának, életükben a ke-
resztény elvek mellé a regulákban megfogalmazottakat is elfogadták. Mindjárt
az első regula rögzíti, hogy a társulat minden tagja „Magyarország Patroná-
jának tiszteletit és szeretetit nemcsak magában, hanem egyebekben is tehetsé-
ge szerint elővigye, és amennyire lehet, az ő jóságos cselekedetét kövesse, és
azok által őtet magának engesztelje, hogy mindenkoron ugyan, de kiváltkép-
pen halála óráján legyen neki segítségül.” Természetesen a közösségi fellépé-
sek elválaszthatatlanok az egyéni hozzáállástól. A hónap első vasárnapi gyűlés
utáni héten két közös, litániás miséje volt a társaságnak: egyik az élő társakért
és jótevőkért, másik a halottakért, ahol egy-egy olvasó imádkozását ajánlották.
Ha valaki közülük nem lehetett jelen a kongregáció imaalkalmán, imádkozni
volt köteles „ott, ahol lehet”. Farsang végén szentségimádásra és nem a mu-
latságba mentek a tagok. Minden hónap elején a „holnapi patrónus” átvételé-
vel annak egy hónapi tiszteletét vállalták. A tagok a társulat élő és meghalt
tagjaiért naponta imádkoztak, s nemcsak a napi misehallgatást, hanem a ró-
zsafüzér, litánia elmondását is ajánlották nekik, és természetesen az esti lelki-
ismeret-vizsgálatot. A társulati tagnak gondoskodnia kellett családjáról, cse-
lédségéről, kiváltképpen maga magzatjainak jól felneveléséről. Alamizsnát
kellett adnia a szegényeknek, ha jómódú, „egy vagy két szegényt minden hol-
napban legalább egyszer étessen”. Ha pedig valaki közülük beteggé vált, a
monitor köteles volt a prézesnek ezt hírül adni.

Mi történt akkor, ha egy társulati tag elfordult a keresztény elvek szerinti
élettől? Bibliai megoldást tartalmaz az alapszabály: Ha valaki súlyosan vét-
kezik, lelkiatyja vagy a prézes titkon megdorgálja, „ha nem használ, a gyüle-
kezetben nyilván megpirongattassék, ha az sem fog rajta, tehát mint rothadt
tagja a Kongregációnak, attól elvágattassék és elvettessék.”

¹⁶ GALAVICS Géza, *A magyarországi jezsuiták és a barokk művészet – Az identitás jelei = A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI Csaba, Piliscsaba, PPKE BTK, 2006 (Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti konferenciák, 2), 338; UÓ., *A barokk művészet kezdetei Győrben*, Ars Hungarica, 1973, 97–126. A magyar szentek oltáráról: 112–120.

Az 1661. évi feljegyzések közt nem kis öntudattal jegyezte meg a társulat annalistája, hogy az úrnapi körmenetre felállított sátruk kert perspektíváját nyújtotta, a bejáratnál Jézus szívében „Veni in hortum meum”, Máriáéban „ego rigavi”, belül a sátorban pedig a Szentlélek felirata: „ego plantavi” volt olvasható.

Ugyanezen évben az újévi ünnepi esemény másnapján, amely vasárnapra esett, a társulati tagok összejövetelén kiosztották a havi szent patrónust, egyúttal egy papíron képet kaptak az új évre, folytatásként, hogy a társasági tagok otthoni falai folyamatosan jámborul befedessenek – olvashatjuk a kézirat *Historiájában*.¹⁷ Borgia Szent Ferenc¹⁸ egy családjából hozott szokást vezetett be a holnapi (havi) patrónus osztásának szokásával, amely a különféle titokcserék révén máig él. Ekkor talán még csak kis lapocska lehetett a holnapi patrónussal kapcsolatban az erénygyakorlatra, imaszándékra felhívó mondat. 1653-ban Bécsből a győri Mária-kongregációk számára nyomtatott képeket is szereztek.¹⁹

1680-ban, Landovics István prézessége idején, miként a kézirat *Historia* megőrizte, a főünnepen a megholtak névsorát Szűz Mária mennybevitelének ábrázolásával osztották szét. „Distributus Catalogus Defunctorum Sodalium cum icone Beatae Virginis Assumptae”.

Sorolhatnánk tovább a társulat közösség-szervező szerepét, a hivatalos liturgiában való közös részvételtől bőven írt Bárdos Kornél. De vajon a társulat tagjainak milyen egyéni elvárásoknak kellett megfelelniük, társulati tagságukkal milyen mindennapjaikat befolyásoló otthoni feladatokat vállaltak?

A Sajghó Benedek által 1735-ben kiadott társulati könyvben is megtalálhatóak a mondani szokott litániák, továbbá a rózsafüzér imádkozásról való tanítás. „Jóllehet pedig az egész olvasó tizenöt Miatyánkot és másfélszáz Üdvözlét foglal magában: mindazonáltal amely olvasóval közönségesen szoktunk élni, az hét Miatyánkból és hatvanhárom Üdvözlétből áll a Boldogságos Szűz teljes életének emlékeztire. Mivelhogy közönségesen a

¹⁷ „Altera die, quae fuit Dominica, convenere iidem sodales: acceptoque S[ancto Patrono] Menstruo, imaginem etiam in philtera quisque obtinuit pro Novo Anno: quod continuandum erit; ut Domestici sodalium Parietes pie vestiantur successive.”

¹⁸ Sajghó Benedek névetimologizálása szerint a Borgia család ősei pogány magyarok maradékaik voltak, a pogány kalandozó korból maradtak spanyol földön. (Borgia – borjas, a címerben ott a borjúfej.)

¹⁹ MOHL, *A Mária-kongregációk története...*, i. m., 126.

szent atyák írják, hogy Boldogságos Szűz hatvanhárom esztendeit élt e világon.” Az örömdetes, fájdalmas, dicsőséges titkok azonosak a ma szokásossal. De hatodik tizedet is imádkoztak, ahol „kettőzd meg mind az öt titkokat, úgy hogy az első két üdvözlét után mondd az első titkot, más két Üdvözlét a másodikat” stb.

Ugyanitt az *Úrangyala* imádkozásra buzdítva annak és a harangozások pápai elrendelésének történetéről, majd a holnapi patrónus kiosztásával kapcsolatos tudnivalókat olvashatunk. Kiemeli a hónap első vasárnapján kiosztott holnapi patrónushoz kapcsolódó szentencia hasznos voltát. Ám a második intésben felhívta a figyelmet arra is, hogy a szentencia nem jövődölés.

A 18. századból a nagyszombati nyomda termékeként ismerünk egylevelű szentképsorozatokat latin és német változatban, *Patroni menstrui* közös címlappal. Feltételezésünk szerint Győrött már a 17. században is magyar nyelvű szentenciával oszthatták a Magyarok Nagyasszonya Társulat tagjainak a holnapi patrónust, esetleg még illusztráció nélkül.²⁰ 1630-ban jelent meg először Andreas Brunner *Fasti Mariani* című összeállítása a müncheni Mária-kongregáció számára, amely az év napjainak sorrendjében levelenként egy-egy szentről tartalmazott metszetet, elgondolkodtató idézetet és ima-szándékot, a verzón a szent legendájának részletével. A kötet népszerűségét bizonyítja, hogy Esterházy Pál a szövegeket magyarra fordította és közzétette 1698-ban.²¹ Most a győri társulat alapítása utáni évtizedekben gyakran megjelent műben található magyar szentek közül – győri társulatról lévén szó – a Szent László-metszetet és a hozzá kapcsolt szövegeket mutatom be.²²

²⁰ Vö. KNAPP Éva, TÜSKÉS Gábor, *Barokk társulati kiadványok grafikai ábrázolásai*, Magyar Könyvszemle, 1999, 3: „a társulati könyvek és az ajándékkönyvek, egyéb áhítati művek csoportjában az illusztrációk már a 17. század második felében megjelennek, a felvételi lapokat és az alkalmi nyomtatványokat csak a 18. század 30-as, 40-es éveitől kezdve látják el ábrázolásokkal.”

²¹ ESTERHASI Pál, *Regina Sanctorum Omnium, Minden Szentek Királynéja, Boldogságos Szűz Mária tisztelete, Az az az esztendőnek minden napjaira kiosztott szentek élete, melyekben foglaltatnak ugyan azon Boldogságos Szűznek csudálatos jó-téteményi, és hét innepei a' változó sátoros innepekkel együtt*. Mellyet írt Deákul [...] BRUNNER András, most pedig a' magyar nemzetnek nagyobb lelki vigasztalására magyar nyelvre fordíttatott és ki-bocsáttatott. Nagyszombat, 1698. (RMK I. 1534.)

²² Andreas BRUNNER, *Fasti Mariani cum illustrium divorum Imaginibus et Elogiis prope DC in singulos Anni Menses Diesque S.S. Natales distributis [...] Serenissimo Electori Maximiliano [...] a Sodalitate Mariana Monacensi civica consecrati*, [Monachii, 1658?]. Példány: OSZK, 327.847 (csak I. félév).

Szent László személyét a jezsuiták több ponton is csatlakoztatták a Regnum Marianum eszmekörhöz.²³ Andreas Brunner *Fasti Mariani* című művének metszetén nem a grafikában gyakoribb motívumok (pl. kard, korona felajánlása, vízfakasztás) szerepelnek, hanem a Bonfinitől vett jelenet, Lászlónak a Salamon elleni, angyaloktól támogatott harca. A kép verzójának

²³ Vö. KERNY Terézia, „Szent Mária választott vitéze” (Egy barokk kori Szent László ábrázolásról), *Ars Hungarica*, 1997, 255–268; Uő., *Szent László és a magyar szentek tisztelete a jezsuitáknál = A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI Csaba, Piliscsaba, PPKE BTK, 2006 (Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti konferenciák, 2), 424–440.

legendaleírása a nagy Mária-tisztelők sorába állítja be László királyt.²⁴ A kép alatt elhelyezett szentenciához Szent Bernát Szent Kelemenről szóló beszédéből olvasható idézet (Esterházy Pál fordításában idézem): „E’ világnak minden gyönyörűsége, és minden dicsősége, és valami abban lattatik, éppencsak kevés ama boldogsághoz képest, hogyha még kevesnek-is kell mondatni, és nem inkább semminek, és kevés ideig tartó párának.” A szentencia: „Testi gyönyörűségnek megutálása Magyar-Országért.”²⁵

Bizonyára az ezen kalendáriumokban holnap i patrónusként terjesztett ábrázolás is hozzájárult a téma népszerűvé válásához, Salamon és László történetét feldolgozó jezsuita és más iskolai színjátékok keletkezéséhez.²⁶

²⁴ Esterházy Pál fordításában (ESTERHASI, *i. m.*, 538–539) a metszet hátlapjának szövege: „Lászlót Első Bela Magyar Király fiát látod, sőt Szűz Mária fiának mondhatom, egész életében úgy függött az ő emléitől, melyektől, még a’ mint meg-hallod, halála oráján sem válék el. Azonban alig vólt valaki a’ Királyok közül, a’ ki annyi jó cselekedetekkel királyi bársonnyát, vagy korónáját fel-ékesítette vólna úgy hogy ne igen kellessék rajta csudálkoznunk, ha az Angyaloknak udvarába való gyakor menetét halljuk-is. Ő látá az Angyaltól egy testvér Attyafiát meg koronáztatni, de tüzes szarvakkal való szarvas képében is látá ettől helyet mutatattni, melyben a’ Boldogságos nagy Anyának ígért szent-egyházat építtetne. Ezeknek az Angyaloknak segítségével más sok csatákban is, de kiváltképpen Salamonnal való bajvivásban győzedelmes lön. Mert midön ez vélne hogy csak magával Lászlóval kellene néki meg ütközni, látá az ütközet előtt hogy két Angyal ellen-is kellene néki harczolni, kik éles törökkel ellene valának. Azért bár Herculesnek tartatná-is magát; ennyi és ilyen vitézek ellen harczolni nem mere, hanem a’ fegyvert le-téven békességben marada. Annyiszor győzedelmes lévén László, még sem akará a’ Magyar Ország Koronáját viselni, nagyobra és dicsőségesbre tartván magát, melyhez hogy annál könnyebben jutna a’ szent föld vissza nyérésére szándékozik vala. Azért ebben a’ hadi készülletben midön minden seregek vezérivé választatott vólna, imé a’ készülletben szép halállal világban való vitézkedését bé-fejezé. Azért hólta után szekérre tétetvén, minden emberek, és marhák vonása nélkül, a’ templomba, melyet boldogságos Szűz tiszteletére építetnek mondék, nem annyira vitetetni mint futni láttaték. Almélkodék e’ világ ezen a’ csuda dolgon, de nem almélkodom én. Mert ki csudálkoznék rajta ha a’ fiu az Annjához siet? Ex Ant. Bonfin.”

²⁵ A metszet változatát (német kalendáriumképet) közölte KERNY Terézia, *Salamon magyar király ábrázolásairól (14–19. század) = Romantikus kastély: Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*, szerk. VADAS Ferenc, Bp., Hild–Ybl Alapítvány, 2004, 33–51. A metszeten (40. l.) az oválisban a bal- és jobboldal a most közölthöz képest fordítva szerepel, a sematikus várból csak jobboldalt felül egy bástya látható. Az egész kompozíció téglalap alakú keretbe helyezett, a metszet része a felső feliratban a XXVII MRJA JUN. A főalakok, illetve a Lászlót kétoldalt segítő kardos angyalok, továbbá az ovális alá helyezett szarvasüldözés jelenete is azonos a két metszeten.

²⁶ Két Szent Lászlóról szóló győri iskolai színjátékot említenek a jezsuiták éves beszámolói. Az 1639-ben előadott darab közelebbi témáját nem ismerjük, az 1693-ban játszott darab: *Divus Ladislaus de Aco Cunorum rege victor triumphans*. A *Litterae annuae* adatait (Wien, ÖNB,

F ü g g e l é k

A Magyarország Patrónusa Szűz Mária Kongregáció
regulái²⁷

Béajánlás.

Szentséges Szűz Mária, Istennek tisztaságos Anyja! Én NN. (itt ki-kinek nevével nevezi magát) tégedet e mai napon asszonyomnak, gondviselőmnek és szószólómnak választlak, és erősen fogadom, hogy én Tégedet soha el nem hagylak, sem ellened soha semmit nem mondok, sem nem cselekszem, sem el nem szenvedem, hogy az énelátásom valóim a te tisztességed ellen valaha valamit cselekedjenek. Kérlek annak okáért Tégedet, fogadj bé engem örökös szolgálódnak, légy velem minden cselekedetemben és el ne hagyj engem halálomnak óráján. Amen.

A Kongregáció Törvényi, avagy Regulái

I.

Ennek a kongregációnak, avagy Társaságnak célja és vége az, hogy ki-kik szodálisok közül Boldogságos Szűznek, Magyarország Patronájának tiszteletit és szeretetét nemcsak magában, hanem egyebekben is tehetsége szerint elővigye, és amennyire lehet, az ő jószágos cselekedetét kövesse, és azok által őtet magának engesztelje, hogy mindenkoron ugyan, de kiváltképpen halála óráján legyen neki segítségül.

II.

Bévétetnek ebbe a Társaságba a magyarok, avagy akik a magyar nyelvet értik. Azok ugyan, akik már egyszer azelőtt valamely Boldogasszony-kongregációba bévétettek volt, csak béirattatnak a Kongregáció albumába, avagy Lajstromos könyvébe. A többi pedig, minek utána a tridentumi szent gyűlekezetinek formája szerint a katholika hitről vallást tesznek, és arra megesküsznek, és magokat a Boldogságos Szűz Mária szolgálatjára bé-

Cod. 12218, 1639, 83; Cod. 12089, 1693, 30.) idézi STAUD Géza, *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai, II, 1561–1773*, Bp., MTA Könyvtára, 1986, 12, 16.

²⁷ SAJGHÓ, *i. m.*, 21–32.

ajánlják, a Kongregációnak fő rektorától, avagy akire az bízza, szokott ceremóniákkal Kongregáció tagjai közé befogadtatnak.

III.

Minek előtte pedig valaki a Kongregáció számába bévétessék, tartozik meggyónni, avagy egész életének vétkeiről, ha azt azelőtt soha nem cselekedte; vagy ha cselekedte, az utolsó generális gyónásától fogva, és a Krisztus testét áitatosan magához venni.

IV.

Akik ilyenképpen a Kongregációba bészkeresztetnek, annak rektorának, lelki atyjának és a többi tisztviselő személyeinek mind engedelmességgel, mind tisztelettel légyenek.

V.

Ennek a Kongregációnak két ünnepe vagyon. Az egyik, melyet titolare festumnak, avagy fő renden valónak hívunk, és ez a Boldogasszony mennybe felvétele, avagy Nagyboldogasszony napja. A második festum secundarium, avagy másodrenden való ünnep, és ez a Boldogasszony megtisztulása, avagy Gyertyaszentelő Boldogasszony napja. Mind a kettőt a szodálisok, mennél nagyobb áitatossággal lehet, megülnék. Szokott áitatosságnak pedig ez a módja: 1. Mind a két ünnepnek első és második vecsernyéje előtt, úgy Gyertyaszentelő Boldogasszony napján az öreg mise előtt a Kongregáció kápolnájába mindnyájan öszve gyűljenek, és onnét labarum alatt meggyújtott gyertyákkal a templomba menjenek: a tisztek ugyan a stallumokba, a többi pedig a sanctuariumba (nem a székekbe) megállapodjanak. 2. Az napokon teljes búcsú lévén, mindnyájan meggyónjanak, és Gloria alatt kinek-kinek égő gyertya kezében lévén, megáldozzanak. 3. Hasonlóképpen meggyújtott gyertyákkal, renddel (a tisztek előre menvén) offertoriumra menjenek. 4. Nagyboldogasszony napján nyolcadfél órakor a Jézus Társasága templomából az öreg szentegyházba processzióval menjenek, ahol meghallgatván a prédikációt, hasonlóképpen processzióval visszatérjenek a Jézus Társasága templomába, az öreg misének meghallgatására. De a többi Boldogasszony ünnepeit is áitatosan megülnék.

VI.

Mikor a Hamvazószerda előtt a Jézus Társasága templomában negyven órai imádkozások tartatnak, a szodalísok is az őnékik elrendelt órára a Kongregáció kápolnájába összevgyűljenek, ahonnét labarum alatt meggyújtott gyertyákkal stallumokba és sanctuariumba kimenjenek, és elvégződvén az óra, hasonló renddel a kápolnába visszatérjenek. Úgy nagypénteken is Krisztus koporsóinak látogatására, nagyszombaton, Úrnapja oktávája között való vásárnapon, és egyéb kongregációinak processzióira összegyűlni igyekezzenek.

VII.

Mikor a Társaságnak gyülekezete lészen, mely (hacsak valami akadály nem érkezik) minden holnapnak első vasárnapján, délután két órakor szokott lenni, arra mindnyájan összevgyűlni, az exhortációt figyelmetesen meghallgatni, az holnapi patronust pater praesestől elvenni, és azt mindaddig, valameddig más holnapi patronust nem vesznek, tisztelni el ne mulassák.

VIII.

Minden gyülekezet után való hétben két miséje szokott lenni a Társaságnak, utána való litániákkal a Kongregáció kápolnájában. Egyik az élő társainkért és jótevőinkért. A másik az Úrban kimúltakért. Mind a kettőn szodalísok jelen lenni igyekezzenek, és azok alatt azon igyekezetre egy olvasót imádkozzanak. Aki pedig azokon jelen nem lehetne, ott, ahol lehet, misét hallgasson és olvasót imádkozzék.

IX.

Ki-ki minden nap (ha üressége lészen) misét áitatosan hallgasson, és Boldogságos Szűz Máriának Koronáját, avagy amint közönségesen mondjuk, olvasóját elmondja arra az igyekezetre, amelyre neki tetszik, és ha kedve tartja, Loretumi litániát is. Estve pedig lelke ismertetitől számot vegyen, megismért bűneit megszánja, bánja, és életének jobbítását fogadja.

X.

Ki-ki minden nap imádkozzék három Miatyánkot, és három Üdvözlégy Máriát az élő társaság-béliekért és Kongregációnak előmeneteléért. A kimúlt szodalísink lelkeikért pedig 129. zsoltárt, mely így kezdődik: A mélységből

kiáltottam, etc., aki pedig azt nem tudja, három Miatyánkot és három Üdvözlégy Máriát.

XI.

Kinek-kinek szorgalmatos gondja legyen háza népére, kiváltképpen maga magzatjainak jól felnevelésére, tudván azt, amit mond Bölcs Salamon Péld. Besz. Könyv. 22. rész. 6. versében: Az ifjú az ő útai szerint, midőn megvénhedik sem távozik el attól.

Hasonlóképpen cselédi között, vagy cselédjének mással való gonosz társalkodást, semmiképpen el ne szenvedjen; annál inkább, ha eszébe venne olyan vétket, mellyel az isteni Felség és a Boldogságos Szűznek tisztasága igen megsértődne. Hogyha valaki cselédi közül ellenkező vallásban találtnék, tanácskozzék a Kongregációnak lelki atyjával, miként lehessen Istennek megnyerni.

XII.

Hogy a Társaságnak szeretete egyebekre is, de kiváltképpen a szűkölködőkre kiterjedjen, akinek értéke vagyon, egy vagy két szegényt minden holnapban legalább egyszer étessen.

Aki pedig szinte annyira nem érkezhetik, tehetsége szerint adjon alalmaznát.

XIII.

Mikor a Társaság közül valakinek nehéz betegségét megértik, mindjárt az monitornak értékre adják, ki a pater praesest, avagy a Kongregációnak lelki atyját betegnek állapotja felől megtudósítsa, hogy a Társasággal együtt vizsgáztatására lehessen néki.

XIV.

Ha valaki a Társaság közül meghal, aki halálát elsőben megtudja, tartozik arról a gyülekezetet bizonyossá tenni, hogy aki pap misét, aki pedig nem pap, egy olvasót érette elmondjanak.

XV.

Végre ki-ki azon légyen, hogy semmi olyant ne cselekedjék, ami az Istennek és a Boldogságos Szűznek tiszteletivel ellenkeznék. Ha ki pedig gonosz életével másoknak botránkozására lenne, az olyan elsőben a lelki atyától, avagy a praesestől titkon megdorgáltassék, ha az nem használ, a gyülekezetben nyilván megpirongassék, ha az sem fog rajta, tehát mint rothadt tagja a Kongregációnak, attól elvágattassék és elvettessék.

Intés.

Ezen regulák, még csak bocsánandó vétek alatt sem köteleznek senkit is, hanem ha (ami távul légyen) valaki azokat megvetné. Mindazonáltal mennél nagyobb szorgalmatossággal valaki azokat megtartja, annál nagyobb kedvet, malasztot és segítséget vészen az Istentől és Patronájától mind éltében, mind pedig halálának utolsó óráján, amelytől függ boldog, avagy boldogtalan örökkévalóság.